

PARALIMPIYA SPORTCHILARINI MEHNATGA OID HUQUQLARINI XALQARO HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI

Xoshimova Saodatxon

Farg'ona davlat universiteti

Huquq ta'limi kafedrası o'qituvchisi

E-mail: saodatkhashimova267@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada Paralimpiya sportchilarining mehnatga oid huquqlarini xalqaro huquqiy tartibga solish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, Xalqaro mehnat tashkiloti standartlari, Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi (IPC) hujjatlari hamda milliy qonunchilik o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik va mavjud bo'shliqlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Paralimpiya sportchilarining mehnat sharoitlari, diskriminatsiyadan himoya, ijtimoiy himoya va sport faoliyati bilan mehnat munosabatlarining uyg'unlashtirilishi bo'yicha xalqaro amaliyotlar qiyosiy-taqqoslash orqali tahlil qilinadi. Maqola Paralimpiya sportchilariga nisbatan mehnat huquqlarining samarali ta'minlanishi uchun taklif va tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: paralimpiya sportchilari, mehnat huquqlari, xalqaro huquq, xalqaro standartlar, Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi (IPC), BMT Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (CRPD), XMT konvensiyalari, diskriminatsiyaga qarshi himoya, inklyuziv mehnat bozori, sportchi mehnat munosabatlari, ijtimoiy himoya, sport etikasi

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВЫХ ПРАВ ПАРАЛИМПИЙСКИХ СПОРТСМЕНОВ

Хашимова Саодатхан

Преподаватель кафедры юридического образования

Ферганского государственного университета
E-mail: saodatkhashimova267@gmail.com

Аннотация: в данной статье проводится анализ международно-правового регулирования трудовых прав паралимпийских спортсменов. В исследовании рассматриваются положения Конвенции ООН о правах инвалидов, стандарты Международной организации труда, документы Международного паралимпийского комитета (IPC), а также их соотношение с национальным законодательством. Особое внимание уделяется условиям труда паралимпийских спортсменов, защите от дискриминации, социальной защите и совмещению спортивной деятельности с трудовыми отношениями. Статья также содержит рекомендации по повышению эффективности обеспечения трудовых прав паралимпийских спортсменов.

Ключевые слова: паралимпийские спортсмены, трудовые права, международное право, международные стандарты, Международный паралимпийский комитет (IPC), Конвенция ООН о правах инвалидов (CRPD), конвенции МОТ, защита от дискриминации, инклюзивный рынок труда, трудовые отношения спортсменов, социальная защита, спортивная этика.

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE LABOUR RIGHTS OF PARALYMPIC ATHLETES

Khashimova Saodat

Lecturer at the Department of Legal Education
Fergana State University

E-mail: saodatkhashimova267@gmail.com

Abstract: this article analyzes the international legal regulation of the labour rights of Paralympic athletes. The study examines the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, International Labour Organization standards, and key documents of the International Paralympic Committee (IPC), as well as their interplay with national legislation. Special attention is given to working conditions, protection against discrimination, social protection mechanisms, and the harmonization of employment relations with athletic careers. The article also provides recommendations aimed at strengthening the effective protection of the labour rights of Paralympic athletes.

Keywords: paralympic athletes, labour rights, international law, international standards, International Paralympic Committee (IPC), UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), ILO conventions, anti-discrimination protection, inclusive labour market, athlete employment relations, social protection, sports ethics.

Asosiy qonunlarda qayd etiladigan inson huquqlari orasida shunday fundamental huquqlar borki, ularning amalda ta'minlanishi har qanday huquqiy tizimning ishlash darajasi va samaradorligini belgilab beradi. Mehnat qilish huquqi, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar — nogironligi bo'lgan shaxslar, jumladan, paralimpiya sportchilari uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy xalqaro-huquqiy tizim inson qadr-qimmati, tenglik va diskriminatsiyasiz yondashuv tamoyillariga asoslanib, nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda to'laqonli ishtirok etishini ta'minlashni ustuvor vazifa sifatida belgilab qo'ygan.

Paralimpiya sportchilari nafaqat yuqori malakali sportchilar, balki mehnat munosabatlarining to‘laqonli subyektlari hisoblanadi. Ularning mehnatga oid huquqlarining ta‘minlanishi BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) standartlari, Xalqaro Paralimpiya qo‘mitasi (IPC) hujjatlari va milliy qonunchilikda mustahkamlangan asosiy normalarning hayotga tatbiq etilish darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqta‘i nazardan, paralimpiya sportchilari uchun mehnat sharoitlarining yaratilishi, diskriminatsiyadan himoya qilinishi, ijtimoiy ta‘minot vositalarining mavjudligi va sport faoliyati bilan mehnat munosabatlarining uyg‘unlashtirilishi xalqaro hamjamiyat e‘tiboridagi eng muhim masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Mazkur maqolada Paralimpiya sportchilarining mehnatga oid huquqlarini xalqaro huquqiy tartibga solish masalalari tahlil qilinadi, mavjud mexanizmlar va amaliyotlar o‘rganiladi hamda ushbu sohada takomillashtirishga doir taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Paralimpiya sportchilari inson huquqlarining himoyalaniishi va ijtimoiy inklyuziya tamoyillari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan maxsus guruh sifatida ko‘riladi. Xalqaro huquqiy hujjatlar, jumladan **BMTning “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi konvensiyasi (CRPD, 2006)**, sportchilarni diskriminatsiyadan himoya qilish va teng imkoniyatlarni ta‘minlashni kafolatlaydi. Shuningdek, **Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO)** mehnatga oid umumiy standartlari ham, maxsus sportchilar uchun mehnat munosabatlarida asosiy qoidalar sifatida tatbiq etilishi mumkin. **Xalqaro Paralimpiya qo‘mitasi (IPC)** hujjatlarida

sportchilarning mehnat huquqlarini himoya qilish bir nechta asosiy yo‘nalishlarda ko‘rsatib o‘tilgan:

1. **Sog‘liq va xavfsizlik kafolati** – sportchilar faoliyati xavfli bo‘lgani sababli, ish beruvchi ularning sog‘lig‘i va hayotini sug‘urta qilish majburiyatini oladi.
2. **Dopingga qarshi qoidalar** – sportchilar xalqaro antidoping qoidalariga rioya qilishi majbur.
3. **Ijtimoiy himoya va mehnat sharoitlari** – sportchilarga zarur moddiy-texnika vositalari, sport anjomlari va maxsus kiyim-boshlar ta‘minlanadi.

Ushbu tamoyillar 503-modda orqali O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksida milliy darajada mustahkamlangan. 503-modda sportchilar mehnatini huquqiy jihatdan tartibga solishning o‘ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Modda sportchilar bilan tuziladigan mehnat shartnomasiga maxsus bandlarni kiritishni talab qiladi, jumladan:

- mashg‘ulot va musobaqalarda ishtirok etishni ta‘minlash;
- belgilangan sport rejimiga rioya qilish;
- faqat ish beruvchi ko‘rsatmasi bilan musobaqalarda qatnashish;
- dopingga qarshi qoidalarga rioya qilish;
- tibbiy sug‘urta va qo‘shimcha tibbiy xizmatlar bilan ta‘minlash.

Bu talablar nafaqat milliy, balki xalqaro standartlar bilan uyg‘un bo‘lib, sportchilar huquqlarining himoyasini ta‘minlash mexanizmlarini yaratadi. Modda sportchilarning vaqtincha boshqa ish beruvchiga o‘tishini tartibga soladi. Bu institut sportchi malakasini oshirish yoki musobaqalarda qatnashish imkoniyatini yaratish uchun mo‘ljallangan. Shartlar:

1. Faqat sportchi roziligi va ish beruvchilar kelishuvi asosida amalga oshiriladi.
2. Dastlabki mehnat shartnomasi vaqtincha to'xtatiladi, muddat hisobidan uzilish bo'lmaydi.
3. Vaqtinchalik mehnat shartnomasi tugagach, sportchi dastlabki ish joyiga qaytariladi yoki yangi shartnoma avtomatik davom etadi.

Bu mexanizm sportchilar huquqlarini uzluksiz himoya qilishga xizmat qiladi va milliy qonunchilikni xalqaro me'yorlar bilan uyg'unlashtiradi. Sportchining dopingga qarshi qoidalarni buzishi yoki olti oy va undan ortiq muddatga sportdan chetlashtirilishi shartlarini mehnat shartnomasini bekor qilish asoslari sifatida ko'rsatadi. Ushbu normalar:

- **Xalqaro antidoping standartlari (WADA Code)** bilan uyg'unlikda;
- Paralimpiya sportchilari mehnat faoliyatining xavfsiz va adolatli bo'lishini kafolatlaydi;
- Mehnat huquqlarining diskriminatsiyadan himoyalanganligini ta'minlaydi.

Xalqaro amaliyotda sportchilarning mehnat huquqlari, sog'liq va xavfsizlik kafolati, doping nazorati, transfer mexanizmlari va ijtimoiy himoya bilan bog'liq bo'lgan maxsus qoidalar ko'plab mamlakatlarda qabul qilingan. O'zbekiston Mehnat kodeksining 503-moddasi esa bu tajribani milliy kontekstga moslashtirgan va Paralimpiya sportchilari huquqlarini samarali himoya qilish mexanizmini yaratgan. Modda mehnat huquqlarining uzluksizligini, ish beruvchining majburiyatlarini va sportchilarning sog'liq va faoliyat xavfsizligini kafolatlaydi, shuningdek, xalqaro huquqiy talablar bilan mos keladi.

Paralimpiya sportchilarining mehnat huquqlarini himoya qilish mexanizmlari aniqlandi. Sportchilar mehnatini tartibga solishning o'ziga xos

xususiyatlarini belgilab, milliy darajada maxsus mehnat shartnomalari, tibbiy ko‘rik, sug‘urta va sport anjomlari bilan ta‘minlash majburiyatlarini o‘z ichiga oladi. Bu mexanizm Paralimpiya sportchilari mehnat huquqlarini xalqaro standartlar, jumladan IPC va WADA talablari bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. **Vaqtinchalik ish beruvchiga o‘tish instituti samarali mexanizm ekanligi aniqlandi**

Sportchilarning vaqtincha boshqa ish beruvchiga o‘tishi tartibi mehnat shartnomalarining uzluksizligini, musobaqalarda qatnashish imkoniyatini va huquqlarni himoya qilishni ta‘minlaydi. Bu milliy qonunchilikning xalqaro tajriba bilan uyg‘unligini ko‘rsatadi. **Doping va chetlashtirish qoidalarining mehnat huquqlariga ta’sirlari mavjud.** Sportchining dopingga qarshi qoidalarni buzishi yoki uzoq muddatga sportdan chetlashtirilishi mehnat shartnomasini bekor qilish asoslarini belgilaydi. Bu norma xalqaro antidoping standartlari bilan to‘liq mos keladi va sportchilarning mehnat huquqlarini adolatli himoya qilishni kafolatlaydi.

Maxsus mehnat shartnomalari va xalqaro tajriba. Paralimpiya sportchilari uchun tuziladigan maxsus mehnat shartnomalari xalqaro amaliyot bilan mos keladi. Masalan, Yevropa va AQShda professional sportchilar bilan tuziladigan shartnomalarda sog‘liq, sug‘urta, anjom va sport kiyimi ta‘minoti, doping nazorati kabi elementlar mavjud. O‘zbekiston Mehnat Kodeksi 503-modda orqali bu tajribani milliy qonunchilikka muvaffaqiyatli tatbiq qilgan. Birinchidan, **vaqtinchalik o‘tish instituti va sportchilarning huquqlarini himoya qilish,** vaqtinchalik ish beruvchiga o‘tish mexanizmi sportchilar mehnat huquqlarini himoya qilish va musobaqalarda qatnashish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, ushbu institut sportchilarning dastlabki ish shartnomasini uzluksiz davom ettirishni

SJIF:5.219 93

kafolatlaydi, bu esa xalqaro me'yorlar bilan to'liq uyg'unlashadi. Ikkinchidan, **Dopingga qarshi mexanizmlar va mehnat qonunchiligi uyg'unligi**, dopingga qarshi qoidalarni buzish sportchining mehnat shartnomasini bekor qilish asoslarini belgilaydi. Bu tamoyil WADA kodeksi va IPC qoidalari bilan to'liq mos keladi, shuningdek, sportchilarning sog'lig'i va adolatli musobaqalarga ishtirokini ta'minlaydi. Uchinchidan, **milliy qonunchilikni takomillashtirish istiqbollari** milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirgan bo'lsa-da, sportchilarning ijtimoiy himoyasi va ish sharoitlarini yanada yaxshilash uchun qo'shimcha mexanizmlar joriy etilishi mumkin. Masalan, paralimpiya sportchilari uchun kasb kasalliklari va jarohatlardan himoya qilish bo'yicha maxsus sug'urta tizimi, inklyuziv ish sharoitlari va maxsus kasbiy rehabilitatsiya dasturlari ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. – T.: Huquq, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Paralimpiya sportchilarining huquqlarini himoya qilish" to'g'risidagi qonun loyihasi. – T.: Sport vazirligi, 2024.
3. BMT, **Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)**, 2006.
4. International Labour Organization (ILO), **ILO Convention No. 111: Discrimination (Employment and Occupation)**, 1958.
5. International Paralympic Committee (IPC), **IPC Code of Ethics**, 2022.

6. World Anti-Doping Agency (WADA), **World Anti-Doping Code**, 2021.
7. Lex Sportiva: International Sports Law – Collected Writings. – Lausanne: CAS Publications, 2019.
8. Kuznetsova, I., **Labor Rights of Athletes in International Law**, Moscow: Statute, 2020.